

педагогіки / М. А. Галагузова // Понятийный аппарат педагогики и образования : [сб. науч. тр.] / отв. ред. М. А. Галагузова. – Екатеринбург : Изд-во «СВ-б», 1998. – Вып. 3. – С. 168–184.

6. Дубровина И. В. Рабочая книга школьного психолога / И. В. Дубровина, А. Д. Андреева; под ред. И. В. Дубровиной. – М. : Международная академия, 2002. – 115 с.

7. Лютий В. П. Соціально-педагогічне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від покарання з випробуванням: дис. ... канд. пед. наук : 13.01.05 / Лютий Вадим Петрович. – К., 2010. – 296 с.

8. Рыбакова Н. А. Социальная работа и социальное образование: условия сохранения и развития жизненных сил человека в динамике социобытия : [монография] / Рыбакова Н. А. – Псков : Псковский гос. пед. ин-т., 2000. – 184 с.

9. Соціальна педагогіка : [мала енциклопедія] / [Т. Ф. Алексєєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

10. Шептенко П. А. Методика и технология работы социального педагога : [учебник], / под ред. В. А. Слостенина. – М., 2001. – 278 с.

Наталья Клишевич. Социально-педагогические условия формирования организационно-адаптационных умений подростков в процессе личностного становления.

В статье осуществлен анализ социально-педагогической работы с подростками в общеобразовательных учреждениях, определены социально-педагогические условия формирования организационно-адаптационных умений подростков, обосновано содержание социально-педагогической деятельности по адаптации подростков к новой среде учебного заведения.

Ключевые слова: социально-педагогические условия, адаптация, социально-педагогическая деятельность, подростки с делинквентным поведением.

Natalia Klishevich. Social-pedagogical conditions of organizational and adaptation abilities of teens in the process of self-becoming.

This article analyzes the social and educational work with young people in secondary schools. Social-pedagogical conditions of organizational and adaptation abilities of teens are determined. The content of social and educational activities adaptation of adolescents to the new environment of the institution is given.

Key words: social and educational conditions, adaptation, social and educational activities, adolescents with delinquent behavior.

УДК: 371.385.4: 82.091(477.65)

І. О. Небеленчук

НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ АНАЛІЗУ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКИХ І РОСІЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПРО МІСТО ЄЛИСАВЕТГРАД-КІРОВОГРАД

У статті розкривається своєрідність і літературне багатство Єлисаветградщини, презентуються твори українських і російських письменників про м. Єлисаветград-Кіровоград, подається аналітичне дослідження окремих творів, розкривається значущість творчості

письменників для історико-краєзнавчого вивчення матеріалів про наш край.

Ключові слова: *національна культура, літературознавче дослідження, багатство, своєрідність, видатні люди Кіровоградщини, Національна премія.*

Постановка проблеми. В умовах відродження національної культури на сучасному етапі значно підвищився показник рівня національної свідомості громадян України. Посилився інтерес до українських традицій, звичаїв, мови, культури в цілому. Актуальним стає питанням вивчення історії рідного краю. Підтвердженням того є різні джерельні матеріали про перебування відомих людей на території Єлисаветградщини-Кіровоградщини та про те, який внесок вони зробили у розвиток нашого краю. Серед людей, доля яких була пов'язана з Єлисаветградщиною-Кіровоградщиною, можемо назвати чимало визначних людей: полководців, композиторів, диригентів, акторів, співаків, музикантів, художників та людей інших професій [4].

Проте значна частина уродженців Єлисаветградщини-Кіровоградщини – поети і письменники, серед яких І. Карпенко-Карий, І. Микитенко, М. Петров, Л. Юхвід (автор героїчної комедії „Весілля в Малинівці”); Дон Амінадо (книга спогадів про Єлисаветград „Поезд на третьем пути” – одна з кращих книг ХХ століття мемуарного жанру); Х. Меламуд, Н. Рибак, Яр Славутич, Д. Бедний, В. Винниченко, А. Тарковський, Ю. Яновський (роман „Вершники”, новела „Подвійне коло”); Ю. Олеша, М. Годованець, В. Бровченко, Юрко Степовий, Є. Маланюк (Кіровоградщину називав „Степовою Елладою”), В. Шурапов („Єлисаветградський Сусанін”), В. Козаченко, В. Близнець, Є. Железняков, М. Смоленчук, С. Плачинда. Серед сучасних-письменників земляків можемо назвати таких, як: В. Біль-Білоцерківський, В. Бондар, Г. Гусейнов, О. Кердіваренко, О. Жовна, С. Піддубний, В. Погрібний, С. Барабаш, О. Попов, В. Власюк, Е. Горчар, А. Кримський, Б. Чамлай. Це лише незначна частина письменників-земляків [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимала частина краєзнавчих, історичних і літературознавчих досліджень присвячена м. Єлисаветграду-Кіровограду. Проте у річищі зазначеної проблеми можемо назвати дослідження: М. Рильського, Л. Мороза, І. Зайця, Т. Свербілової, Ю. Матівоса, В. Бондаря, Ю. Завадського, Л. Куценка, О. Ільницького, В. Міняйла, В. Гончаренка, В. Бондаря, В. Боська, В. Панченка та багатьох інших, що присвячені як дослідженню творчості письменників-земляків, так і тим, хто перебував на Єлисаветградській землі та закарбував її в своїх творах: мемуарах, листах, картинах, романах, повістях, віршах тощо.

Мета статті. Ознайомити з творами російських та українських письменників, які не належать до когорти письменників-земляків, проте залишили спогади про перебування в м. Єлисаветграді-Кіровограді, художні твори тощо; розглянути окремі твори та показати їхню значущість для формування національної свідомості, вплив на розвиток культури нашого краю; здійснити аналітичне дослідження творів художньої літератури.

Виклад основного матеріалу. У програмі з української літератури для п'ятого класу [7, с. 5] у розділі «Література рідного краю» в змісті навчального

матеріалу зазначається: «Ознайомлення з доступними для сприймання й цікавими творами письменників-земляків» [7, с. 114]. У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів того ж класу зазначається:

«Виховання шанобливого ставлення до митців свого краю як до особливо обдарованих людей, співців рідної землі» [7, с. 114]. Подібний зміст навчального матеріалу та державних вимог зазначаються у програмах всіх класів. Учителі частіше розглядають твори таких земляків, як-от: В. Винниченко, А. Тарковський, Ю. Олеша, М. Годованець, В. Козаченко, С. Барарбаш, В. Базилевський, А. Корінь, Б. Погрібний, Т. Андрушко, А. Кримський, Д. Іванов, В. Гончаренко, О. Жовна, О. Попов, К. Горчар та інші. Майже у кожному районі Кіровоградської області є письменники, навіть ті, які живуть нині, творчість яких потребує вивчення й аналітичного розгляду.

За досягнення визначні люди України відзначаються державними нагородами. Однією з таких нагород є Національна премія імені Тараса Шевченка, що була заснована у 1961 році. Премія вручається за вагомий внесок у розвиток культури та мистецтва. Серед письменників-земляків нашого краю, які були удостоєні високої Державної нагороди, можемо назвати В. Козаченка за цикл повістей «Листи з патрона» (1971), В. Базилевського за збірку поезій «Вертеп» (1992), Г. Гусейнова за художньо-документальний життєпис «Господні зерна» (2006), Д. Іванова за збірку балад «Село в терновому вінку» (2010). Діяльність учнів може бути спрямована на з'ясування певних подій, описаних у творах, та на порівняння описаних подій із фактами біографії письменників або документальними історичними хроніками. Так, письменник-земляк В. Козаченко в повістях «Ціна життя», «Блискавка», «Листи з патрона», «Яринка Калиновська», «Біла пляма», що об'єднані спільною темою та входять до циклу повістей «Листи з патрона», описує події Великої Вітчизняної війни та розповідає про партизанське підпілля, що діяло на території Кіровоградщини. Поет Д. Іванов у збірці «Село в терновому вінку» (2010) описує дитинство та повоєнні роки у с. Тарасівці Новгородківського району Кіровоградської області (автор статті із смт Новгородки того ж району), напівсирітське життя, важку щоденну працю жінок, які залишилися вдовами, голод [8]. Твори письменників учні порівнюють з іншими художніми творами, знаходять спільне в описі зображувальних подій, а також порівнюють з історичними фактами.

Заслугує на увагу військово-історична документальна повість «Зелена брама» (1883) російського письменника та поета Є. Долматовського. Робота учнів насамперед спрямована на з'ясування назви твору. У ході дослідження діти дізнаються, що Зелена брама – це урочище, лісовий масив на правому березі р. Синюхи біля с. Підвисокого Новоархангельського району. З вірша поета «Что такое Зелёная брама?» дізнаємося:

*Что такое Зелёная брама?
– Средь холмов украинской земли
Есть урочище или дубрава
От путей магистральных вдали.*

Далі читачі дізнаються, що саме біля Зеленої брами «сражались войска в окружение» і що це місце «сурових событий». Дослідницька робота спрямована на з'ясування подій, що відбувалися в урочищі Зелена брама в серпні 1941 року. У ході дослідження діти з'ясовують, що бої були жорстокими та кровопролитними. Радянські війська билися проти численної армії ворогів. Навіть після об'єднання двох армій, 6-ї та 12-ї, довелося відступати. У штаб Південного фронту була направлена радіограма про хід подій та про те, що закінчилися боєприпаси, однак у відповідь отримали радіограму про утримання рубежів. Об'єднана армія під загальним командуванням генерал-майора П. Г. Понеділіна відступала від м. Первомайська (Миколаївська область), захопленого ворогом, на північ, до Кіровограда та ще північніше – до смт Новоархангельська. Саме там, у районі с. Підвисокого, армія була оточена та розгромлена, а частина воїнів взята в полон. Дослідження учнів спрямоване на вивчення біографії поета, з якої вони дізнаються, що він у складі армії брав участь у боях, був поранений і потрапив у полон, з якого пізніше дивом утік [3].

У вірші «Что такое Зелёная драма?» є такі рядки: «*Это место суровых событий, / Не записанных в книгу побед...*» Доволі довго події серпня 1941 року залишалися невідомими: ні як армія відступала, ні як попала в оточення, ні як билася без снарядів лише в рукопашну, ні як загинула. І лише завдяки повісті Є. Долматовського стало відомо про ті події: пройшов місцями бойових дій уже після війни, зустрічався із людьми, шукав хоч якісь архівні документи, яких не було. У 1986 році Є. Долматовський за повість «Зелена драма» був удостоєний літературної премії імені П. Тичина. Така дослідницька робота викликає цікавість до подій війни, сприяє самостійному пошуку матеріалів, формує національну свідомість і гідність, допомагає утвердити почуття патріотизму та любові до свого народу, почуття непримиренності до ворогів.

Наш земляк, літературознавець, критик, член Національної спілки письменників України, заслужений працівник народної освіти України, лауреат літературної премії імені Євгена Маланюка, краєзнавчої премії імені Володимира Ястребова Л. Куценко [2] зазначав: «...Чимало вже відомих матеріалів мусимо переосмислити, подекуди змінити акценти, а почасти подати й свою версію тих чи інших подій, наголошуючи факти, пов'язані з українським світом степового краю [...].» Пропонуємо не лише свою версію «тих чи інших подій» та твори письменників-земляків, а й твори письменників, які перебували в Єлисаветградщині-Кіровоградщині та увіковічили нашу «степову Елладу» (за словами Є. Маланюка).

Робота учнів починається із дослідження краєзнавчих і літературознавчих джерел. Значущими є праці Л. Куценка, присвячені Кіровоградщині та її письменникам, зокрема Є. Маланюку.

У курсі української літератури, починаючи з 5 класу, вивчається творчість Т. Шевченка. Учні вивчають біографію українського поета. Одним із фактів біографії є той (за спогадами Т. Шевченка), що він, будучи хлопчиком, чумакував разом із батьком. Учні роблять дослідження та дізнаються про те, що існувало чотири чумацьких шляхи, які в певних місцях пересікалися по два.

Так, батько майбутнього поета міг їхати Чорним шляхом до Чорного лісу (межа лісостепової та степової зон у межах Олександрівського та Знам'янського районів Кіровоградської області) у напрямку річок Інгул та Інгулець. Імовірно, цей шлях був таким: Моринці – Звенигородка – Михайлівка – Олександрівка – Єлисаветградка – Єлисаветград. Далі до переправи на річці Буг, від неї до Балти та Перекопського перешийку. До того ж із біографії Т. Шевченка дізнаємося, що вони з батьком бували у Звенигородці та Єлисаветграді. Підтвердження цьому учні знаходять у повісті «Наймичка» (1844), яка вивчається у 9 класі. Подамо уривок у повному обсязі.

«Во времена самой нежной моей юности (мне было тогда» 13 лет) я чумаковал тогда с покойником отцом. Выезжали мы из *Гуляйполя*. Я сидел на возе и смотрел не на Новомиргород, лежащий в долине над *Тикичем*, а на степь, лежащую за *Тикичем*. Смотрел и думал (а что я тогда думал, то разгадает только один Бог). Вот мы взяли соб, перешли вброд *Тикич*, поднялися на гору. Смотрю – опять степь, степь широкая, беспредельная. Только чуть мреет влево что-то похожее на лесок. Я спрашиваю у отца, что это видно.

– *Девятая рота*, – отвечает он мне. Но для меня этого не довольно. Я думаю:

– Что это – *9-я рота*?

Степь. И все степь.

Наконец мы остановились ночевать в *Дидовой балке*.

На другой день та же степь и те же детские думы.

– А вот и *Елисавет!* – сказал отец.

– Где? – спросил я.

– Вон на горе цыганские шатры белеют.

К половине дня мы приехали в *Грузовку*, а на другой день поутру уже в самый *Елисавет*.»

У творчості Т. Шевченка досить часто згадуються слова «чумак, чумаки, чумакувати, валки чумаків» та інші. Описує поет і шлях чумаків, називаючи такі міста, як Корсунь, Ромен, Кременчук та інші. Проте той шлях, який пов'язаний з нашим краєм, Т. Шевченко, описує більш детально. Робота учнів спрямована на пояснення власних назв, що подані в зазначеному уривку. Користуючись картами, учні відмічають шлях, яким рухалися малий Тарас із батьком. Уважаємо за доцільне розкрити значення власних назв.

Гуляй поле – одна з колишніх назв м. Златополя, який був складовою частиною Новомиргорода. *Дев'ята рота* – одне з багатьох військових поселень, яке розташувалося навколо Новомиргорода. *Дідова балка* – невеличка, завдовжки десять-дванадцять кілометрів, майже невидима за кількома ставками річечка в Кіровоградському районі, яка під селом Канежем Новомиргородського району впадає у Велику Вись. *Грузовка* (нині с. Грузьке) – село, що знаходиться на північ від Кіровограда на відстані двох кілометрів. *Єлисавет* (розмовна назва міста Єлисаветграда) – фортеця-місто, адміністративний центр Новосербського поселення (Нової Сербії та Новослобідського козацького полку) [1; 10].

У ході дослідження учні доходять висновку, що Т. Шевченко

припускається певної географічної неточності, а саме: річка Тікич знаходиться в Черкаській області та відходить дещо на захід [11], у той час, як шлях чумаків проходив у протилежному напрямку на північний схід, згодом звертав на північ Черкаської області, йшов прямо на південь Кіровоградської області до с. Новомиргорода, яке розташоване понад Великою Виссю. Проте ця неточність поета не зменшує літературне значення твору.

Такий вид роботи сприяє не лише вдосконаленню аналітичних умінь, а й розвиває кругозір, збагачує учнів новими знаннями, формує навички самостійної та пошуково-дослідницької діяльності.

Дослідження учнів спрямовані також на аналіз окремого епізоду роману «Тарасові шляхи» (1961) української письменниці О. Іваненко, в якому вона, описуючи життєві шляхи Тараса, згадує Чорний шлях (один із чумацьких шляхів, що проходив на території Олександрівського та Знам'янського районів Кіровоградської області), опирається на епізод твору «Наймичка». Ще одним видом дослідницької роботи учнів може бути аналіз окремих епізодів роману-есе польського письменника, літературознавця, перекладача Єжи Єнджеєвича «Українські ночі, або Родовід генія» (1966). Як зазначає науковець Л. Овдійчук, «ця мудра і виважена книжка природно поєднала українців і поляків, як колись зблизила Шевченка, Куліша, Костомарова та Падлевського, Залеського, Сераковського спільна справа жертвовного служіння народу і Вітчизні» [9, с. 45]. Твір приваблює тим, що «написаний на основі достовірних джерел: публікованої і рукописної, зокрема документальної архівної літератури, ґрунтовно опрацьованої автором» [9, с. 45]. У романі читаємо: *«У долині по берегах річки лежав Новомиргород. Через річку перебралися вбід, виїхали на гору і знову побачили перед собою безмежний степ. Ліворуч від дороги щось маячило, ніби молодий лісок. «Це Дев'ята рота, – пояснив селянин»* [5]. Учні, аналізуючи епізоди романів двох авторів, порівнюють їх із уривком «Наймички» та біографічними фактами Т. Шевченка, а також роблять висновки про те, що «чумакування» з батьком, а саме перебування на території Єлисаветградщини, справило незабутнє враження на майбутнього поета: захоплення безмежним степом, здивування від окремих назв, незвичність ночівлі під відкритим небом. Усе це наводило на думки, які мішалися в голові хлопчика, та які міг розгадати «тільки один Бог».

Таким чином, на основі літературознавчого матеріалу учні здійснюють аналітичний аналіз творів, на основі яких відбувається біографічне (окремі факти біографії Т. Шевченка, що можуть бути невідомі широкому колу читачів), історичне (історія періоду чумацтва, значущість його для соціального життя українців), краєзнавче (історія рідного краю, місце в ній поета, вплив на його світогляд) дослідження.

Розглядаючи факти біографії російського поета «Срібного століття» І. Северяніна, учні з'ясовують, що у 1913-15 роках поет провів численні концерти в Москві та Петербурзі, побував також у Криму: Алушта, Гурзуф, Керч, Бахчисарай, Сімеїз, Ялта. Проте критики не відмічають перебування поета в м. Єлисаветграді. Про це читачі дізнаються з автобіографічного

поетичного роману «Колокола собора чувств» (1925). Аналізуючи роман, критики знову ж таки не зосереджують увагу на аналізі епізоду твору, в якому говориться про перебування поета в нашому місці. Тому дослідження учнів спрямоване саме у цьому річищі.

Робота за твором починається з його назви. Читачі досліджують як лексичне, так і символічне, значення слів «колокола» («дзвони») та «собор», після чого роблять висновок, що вони є символами, щастя, радості, високості, любові, мудрості, чистоти, духовності тощо. Далі робота спрямована на знаходження значення зазначених слів у тексті. Це такі: *безпристрасність, добрість, спокій, любов, душевність, ніжність, довірливість, відкритість, щирість* – з одного боку, а з іншого – *пам'ять про тих, кого немає, прощення, смиренність, скорбота, ностальгія*.

Читачі, працюючи з твором, знаходять, рядки, в яких зазначається, що ліричний герой «в душистом сумраке собора»... та «успеху рад, / Буян в Єлисаветград / Зовёт приехать нас любезно». І ось:

*Собрав знакомым всем приветы
И запечатав их в конверт,
Мы в городе Елисаветы
Даём впервые свой концерт.*

Читачі досліджують стан ліричного героя від перебування в м. Єлисаветграді та з'ясовують, що ліричний герой зізнається: такого тріумфу не було ніде: «Успех повсюду неизменен.» Автор передає захоплення ліричного героя від міста, вулицями якого вони ходять та їздять; від людей, які в захваті від концертів ліричного героя, який є відомим поетом; від концертних залів, які завжди повні глядачами. Проте найбільше захоплення у ліричного героя-поета викликають жінки: з палким поглядом, гарячими серцями, пристрасною. Поет вражений цими якостями. Ось як про це читаємо у творі:

*Давно красавицами славен
Елисаветы Первой град.
Мужчина каждый обезглавен
Сердцами их, как говорят.
Брюнетки, рослые, смуглянки
С белками синими слегка –
Вас, южные израильтянки,
Я узнаю издалека.*

Саме в м. Єлисаветграді ліричний герой-поет «настроєн амурно» і, як всякий чоловік, зовсім не проти віддатися «коханню Вакха». Читачі відмічають, що ліричний герой не бажає покидати м. Єлисаветград, проте і не може в ньому залишатися. Тому так відчутні в його душі «собора чувств колокола» та «колокола собора чувств.» Варто спрямувати увагу учнів на зазначені фрази та «гру слів» у них, які й передають почуття поета, що переповнюють його душу.

У ході дослідження учні доходять висновку, що І. Северянін, так само, як і Т. Шевченко, надає значущості перебуванню в м. Єлисаветграді та присвячує йому значну частину твору.

Спогади про м. Єлисаветград-Кіровоград знаходимо у творах Л. Толстого,

який під враженням від розстрілу селян в Єлисаветградському повіті за напад на поміщицьку садибу написав нарис «Не могу молчать»; В. Короленка, який бував у м. Єлисаветграді в 1890 році та написав фейлетон «Господа Єлисаветградцы»; І. Буніна, який перебував у м. Єлисаветграді в 1918 році (публіцистична книга «Окаянные дни»); В. Домонтовича, який відвідав м. Златопіль Новомиргородського району (у цьому містечку народився В. Винниченко та вчителював М. Зеров) та виклав враження у спогадах «Болотяна лукроза, II»; М. Горького, який подорожував Єлисаветградщиною, що знайшло відображення в повісті «Мальва» та оповіданні «Пройдисвіт»; І. Еренбурга, який перебував у м. Єлисаветграді під час громадянської війни 1918 року та присвятив тим подіям один із розділів роману «Необычайные похождения Хулио Хуренито и его учеников»; Б. Грінченка, який у складі етнографічної експедиції побував у селах Єлисаветградщини (етнографічний матеріал знайшов відображення у нарисі «Некоторые остатки старины в Херсонщине» – м. Єлисаветград входило до складу Херсонської губернії); М. Лєскова, який захоплювався культурою України, у повісті «Запечатлённый ангел» описав старообрядницькі поселення Клинци (Кіровоградський район) та Злинка (Маловиськівський район), де жили «искусные изографы» (іконописці) та багато інших.

Зазначені твори можуть стати предметом ґрунтовної аналітичної, історичної, краєзнавчої роботи. Її результатом може бути створення колективного учнівського проекту «Місто Єлисаветград-Кіровоград у творчості українських і зарубіжних письменників», який передбачає вивчення й аналіз творів про м. Єлисаветград-Кіровоград, починаючи з ХІХ століття, групування творів за періодами і тематикою, порівняння творів з історичними подіями.

Висновки. Провівши дослідження про м. Єлисаветград-Кіровоград, дізнаємося, що воно вважалося осередком культури та мистецтва ХІХ століття, в якому під керівництвом М. Кропивницького було започатковане театральне мистецтво, та яке неодноразово відвідували представники вищих світських кіл міст Петербурга та Москви. На сценах театрів виступали австрійський композитор В. А. Моцарт і російська артистка К. Ерделі, угорський композитор і піаніст Ф. Ліст і російський актор О. Загаров, російський піаніст і засновник піаністичної школи Г. Нейгауз і російський співак Й. Петров, польський піаніст і композитор К. Шимановський і російський співак В. Селіванов та багато інших, що також може стати основою дослідницьких шукань. У боях за визволення м. Кіровограда під час Великої Вітчизняної війни брали участь російські В. Богомоллов, Є. Долматовський і білоруський письменник В. Биков [6], які залишили спогади про ті події.

Навчально-дослідницька діяльність потребує доволі багато зусиль як від учителя, так і від учнів. Варто врахувати той чинник, що дослідницька робота спрямована на самостійне опрацювання значної низки джерел. Проте навчально-дослідницька діяльність учнів може дати поштовх для написання наукових статей, есеїв, творчих і манівських робіт і зумовити вибір професії.

Предметом подальших досліджень можуть бути спогади і твори А. Фета, Лєсі Українки, О. Толстого, Л. Лєскова, О. Різникова, С. Руданського,

В. Сосюри, П. Тичини, О. Гончара, М. Рильського, Ю. Трифонова та інших, які перебували в м. Єлисаветграді-Кіровограді та описали про це у своїх творах.

Список використаної літератури

1. Бажан О. Г. Кіровоград / О. Г. Бажан // Енциклопедія історії України. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 2005. – С. 329–330.
2. Блакитні вежі: Хрестоматія творів письменників Приінгульського краю у двох томах. – Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр «Мавік», 2011. – Т. 1: Поезія. – 2011. – 508 с. – Том 2: Проза. – 2011. – 408 с.
3. Безтака П. М. Кіровоград : Історично-краєзнавчий нарис / П. М. Безтака. Дніпропетровськ, 1972. – 144 с.
4. Босько В. М. Визначні постаті Степової Еллади / В. М. Босько. – Кіровоград : Видавничий центр «Інформаційна мережа», 2004. – Ч. I. – 376 с.
5. Єнджеєвич Є. «Українські ночі, або Родовід генія» / Є. Єнджеєвич; Переклад з польської В. Іванисенка; вступне слово: Д. Павличка. – Львів : ЛДКФ «Атлас», 1997. – 445 с.
6. Місто і люди. Єлисаветград-Кіровоград, 1754-2004: Ілюстрована енциклопедія. – Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2004. – 303 с.
7. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5-9 класи. – К.: Видавничий світ «Освіта», 2013. – 160 с.
8. Небеленчук І. „І пульсує венами прозорими вовчий світ” (за повістю М. Вінграновського „Сіроманець”) / І. Небеленчук // Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – № 4. – С. 16–20.
9. Овдійчук Л. Біографічний роман Єжи Єнджеєвича «Українські ночі, або Родовід генія» – знаковий твір польської шевченкіани / Л. Овдійчук // Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – № 3. – 48 с. – С. 45–46.
10. Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. – [2-ге вид.]. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974-1985.
11. Чорна Г. А. Рослинний покрив проектованого регіонального ландшафтного парку «Гірський Тікич» (Черкаська обл.) / Г. А. Чорна // V Ботанічні читання пам'яті Й. К. Пачоського. Збірка тез доповідей міжнародної наукової конференції, Херсон 28 вересня-1 жовтня 2009 р. / відп. ред. М. Ф. Бойко. – Херсон : Айлант, 2009. – С. 122.

Ірина Небеленчук. Учебно-исследовательская деятельность учащихся в процессе анализа произведений украинских и русских писателей о городе Елисаветграде-Кировограде.

В статье раскрывается своеобразие и литературное богатство Елисаветградщины, представляются произведения украинских и русских писателей о г. Елисаветграде-Кировограде, подаётся аналитическое исследование отдельных произведений, раскрывается значимость творчества писателей для историко-краеведческого изучения материалов о нашем крае.

Ключевые слова: національна культура, літературознавче дослідження, богатство, своеобразие, видаючіся люди Кіровоградщини, Національна премія.

Irina Nebelenchuk. Teaching and research activities of pupils in the process of analyzing the works of Ukrainian and Russian writers about Yelisavetgrad-Kirovograd.

The originality and literary wealth of Yelisavetgrad is revealed in the article; the works of Ukrainian and Russian writers about Yelisavetgrad-Kirovograd; analytical studies of individual writings is served; the significance of writers for historical and regional

studied of material about our land.

Key words: *national culture, literary study, wealth, originality, outstanding people of Kirovograd, national award.*

УДК 37.02:81'36

С. А. Омельчук

МОВНА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНЯ В СИСТЕМІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті з'ясовано істотні ознаки мовної навчально-дослідницької діяльності особистості з погляду психологічної теорії діяльності, фундаментальної теорії сучасної психології, психології творчості й креативності, психології наукової діяльності. Визначено роль цієї діяльності в ієрархії з іншими видами діяльності – навчальної, творчої, пізнавальної, а також схарактеризовано її структурні компоненти в аспекті розвитку в учнів основної школи дослідницьких здібностей.

Ключові слова: *дослідницькі здібності, навчальна діяльність, пізнавальна діяльність, творча діяльність, навчально-дослідницька діяльність, структурні компоненти мовної навчально-дослідницької діяльності.*

Постановка проблеми. Виокремлення дослідницької діяльності у структурі навчальної діяльності учня набуває важливого значення в системі шкільної мовної освіти початку ХХІ ст., яка спрямовує навчально-виховний процес на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань, успішну адаптацію в соціумі, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти тощо. З огляду на це, актуальності набувають психологічні дослідження основних закономірностей формування в учнів розумових дій і понять, розвитку творчого, дослідницького мислення та психологічних закономірностей формування його в учнів основної школи під час опанування мовної теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація дослідницького підходу до навчання української мови в основній школі ґрунтується на психологічних дослідженнях сутності пізнання Б. Ананьєва, П. Блонського, Дж. Брунера; фундаментальних дослідженнях психології творчої діяльності особистості В. Біблера, Д. Богоявленської, А. Брушлинського, Л. Виготського, П. Гальперина, В. Знакова, Є. Ільїна, С. Максименка; психологічних працях К. Абульханової-Славської, Л. Божович, І. Зимньої, М. Жинкіна, Є. Кабанової-Міллер, О. Лурія, Г. Макотрової, О. Поддякова, Н. Тализіної та інших, присвячених дослідженню дослідницької поведінки, з'ясуванню структури й функції її в діяльності людини; психолого-педагогічних роботах Л. Алексєєвої, М. Алексєєва, Л. Виготського, З. Калмикової, І. Калошиної, В. Краєвського, О. Леонтовича, Г. Макотрової, С. Максименка, О. Матюшкіна, О. Обухова, В. Овчинникова, О. Савенкова, О. Поддякова, С. Рубінштейна, В. Слободчикова, Б. Теплова, Д. Ушакова та інших, у яких визначено сутність дослідницької